

"האדם עץ השדה"

הרב מ. רייס

כבר חז"ל במדרשם הצביעו על כמה קוי דמיון שבין האדם לבין העץ, והם גם שקישרו בין המצוות והנוהגים שנאמרו באילן לבין הגישה הנכונה לבנין התפתחות אישיותו של האדם מישראל.

על האמור בתורה (ויקרא י"ט, כ"ג-כ"ה): "וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל... שלוש שנים יהיה לכם ערלים... ובשנה הרביעית יהיה... קודש הילולים לה', ובשנה החמישית תאכלו את פריו", שנו חז"ל במדרשם (ילקוט שמעוני, רמז תרט"ו):

"ונטעתם וערלתם ערלתו את פריו" – מדבר בתינוק, "שלוש שנים יהיה לכם ערלים" – שאינו יכול לא להשיח ולא לדבר, "ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קודש" – שאביו מקדישו לתורה, "הילולים" – שמהלל להקב"ה, "ובשנה החמישית תאכלו את פריו" – משעה שהוא מתחיל לקרות בתורה, "להוסיף לכם תבואתו". מכאן שנו רבותינו: **בן המש שנים למקרא...**

הרי שלמרות העליונות הרבה שיש לאדם על פני הצומח, מכל מקום מצאו חז"ל נקודות של השוואה ביניהם, עד שממה שנאמר להלכה אודות העצים ניתן ללמוד ולהקיש ביחס לאדם.

ברוח זו הורו צדיקים שיום ט"ו בשבט מהווה גם ציון דרך חשוב בהתפתחות האדם. הם הסתמכו על מה שנאמר במקרא (דברים כ', י"ט): "כי האדם עץ השדה". אמנם לפי דעת רש"י פסוק זה במקורו מתפרש בסימן שאלה, מכל מקום חז"ל כבר פירשוהו גם בסימן קריאה, לאמור, שאכן מצינו מכנה משותף בין האדם לבין העץ.

כך מצינו את דרשת המדרש (בראשית רבה כ"ו, ו') המקישה בין האדם לבין העץ. אמר רבי אחא: אף אילני סרק עתידין ליתן דין וחשבון. רבנן אמרי מהכא: "כי האדם עץ השדה", מה האדם נותן דין וחשבון, אף עצים נותנין דין וחשבון. וה"ל כלי יקר" כותב (בראשית א' י"א) כי האדם עץ השדה הוא, ודומה לו הן מצד תמונת קומתו, הן מצד שיש לו הישארות נצחי כמו האדם כמו שנאמר (איוב י"ד, ז'): "כי יש לעץ תקוה".

לאור זאת גם למועד ט"ו בשבט, שמהווה ציון דרך בתחום האילנות, יש השלכות במישור האנושי. כדברי ה"בית ישראל" (בשלח, תשי"ג): "בט"ו בשבט ראש השנה לאילנות, גם כן זמן חשבון הנפש לתשובה, וכתוב "כי האדם עץ השדה", והזמן להתיישב כאשר האילנות מתחדשים להוציא פרות, כן האדם (צריך) להתיישב ולחדש עצמו בעבודת ה'".

על משקל דברים אלו יורשה גם לנו להרחיב את היריעה ולהצביע על מספר נקודות שהן אופייניות לעץ ולשיטות התפתחותו, ומתן ניתן להקיש לאדם האמור להתפתח ולהתעלות בעבודת בוראו. את חשבון הנפש הפרטי, חייב כל אדם לערוך לעצמו, אולם רשאים אנו להעלות כמה קוי חשיבה כלליים שבהם על כולנו כבני אדם ללמוד היקשים מעץ השדה.

האדם אילן הפוך

אחד הדימויים הבולטים שבין האדם והעץ הוא מבחינת הקשר אל מקור היניקה. עיקרו של האילן נעוץ בשורשיו. הם צינורות היניקה המפריחים ומזינים את האילן והם המעניקים לו את חוסנו ויציבותו. בהעדר שורשים, האילן מתרועע ובהגיע רוח מצויה או שאינה מצויה הוא נעקר, נהפך על פניו וחדל מלהיקרא אילן. לא בכדי מצינו שבלשון חז"ל השורשים מכונים "עיקרים", באשר הם עיקרו של האילן, ולמרות היותם טמונים באדמה ונסתרים מעין רואה, הם המאפיינים את האילן הצומח. כל ניתוק מן השורש הוא לעץ שאלת חיים או להיפך. בנקודה זו מצינו דמיון בין האדם לבין עץ השדה. האדם כמו העץ חייב להיות קשור לשורשיו. אולם בתחום זה מצוי גם שוני רב משמעות בין עולם הצומח לבין האדם.

כל הוויית העץ הינה בעולם החומר, באשר זהו המישור שבו הועידו הבורא. אמנם לכל עשב ולכל נוצר שעל הארץ ישנו מזל מסויים ברקיע שהוא יסודו הרוחני, אולם עיקר מציאותו של הצומח הוא בתחום החומרי, שלשמו הוא נועד. לא כן האדם. המרכיב העיקרי שבאדם הוא לא גופו החומרי, אלא נשמתו שנטעה בו ושנחצבה מגנזי מרומים.

לפיכך קובע המהר"ל מפראג שקיים הבדל יסודי בין האדם לבין עצי השדה. לשניהם שורשים המצמיחים ענפים ופירות, אולם בעוד ששורשי האילן טמונים באדמה וככל שיעמיקו יותר לבטן האדמה יעניקו לאילן יותר יציבות, שורשיו של האדם בעולמות הרוחניים העליונים, ומשם שורשי יניקתו. אלו דבריו בחידושי אגדות (סוטה, ל"ו, א'): **כי בארנו במקומות הרבה כי האדם עץ**

השדה, והוא עץ הפוך, כי הראש דומה לשורש, וכל שורש הוא ראש נקרא, והטעם שהוא הפוך, כי האדם הוא מן השמים, ולכך פונה השורש שלו לשמים, כאילו היה תקוע בשמים, הראש שהוא השורש...

מתוך כך עולה המסקנה ההגיונית, שאם אדם חפץ בחיים, עליו לשמור בכל משמר על החיבור לשורשו הרוחני. ניתוק כלשהו מן המקור הרוחני פוגע בהוויתו האמיתית של האדם, וניתוק מוחלט מן השורש הנשמתי כמוהו כמוות. אמנם גוף האדם עדיין ממשיך לתפקד ואולי אף להתפתח, אולם לא זהו האדם. הנתק מן השורשים השמימיים כמוהו כעץ הנכרת משורשיו. גם עץ שנעקר משורשיו עדיין יש לו דמות ומראה עץ. גם תכונות מסויימות של העץ ניכרות בו, ואף על פי כן, בשום אופן הוא לא לעץ ייחשב. אפשר שייקרא לוח או קורה, אולם זה אינו עץ. באותה מידה אמרו חז"ל כי רשעים גם בחייהם הינם קרויים מתים, באשר הם ניתקו משורשיהם הרוחניים הנשמתיים.

העץ דורש טיפוח

הקב"ה טבע את דפוסי עולמנו במתכונת שהאדם יצטרך לשכלל ולפתח את מעשי הבורא. אין בכך חלילה משום הטלת דופי במעשי בראשית, ופשיטא שחכמתו הגדולה של הקב"ה יכלה ליצור עולם שמלכתחילה יהיה מוגמר ומושלם בתכלית. אולם הקב"ה רצה שהאדם כביכול ישתתף אף הוא בבנין ושכלול העולם. על כך רמזה התורה באומרה (בראשית ב' ג'): "אשר ברא אלוקים – לעשות", לאמור שהקב"ה ברא את העולם במתכונת שבה על האדם להוסיף ולעשות כדי שיוכל ליהנות מהמוצר המוגמר.

דברים ברוח זו מצינו במדרש (שמואל פרשה ד): מעשה ברבי ישמעאל ורבי עקיבא שהיו מהלכין בחוצות ירושלים, והיה עימהן אדם אחד. פגע בהן אדם חולה, אמר להן: רבותי, אמרו לי במה אתרפא. אמרו לו: קח לך כד וכך עד שתתרפא. אמר להן אותו האיש שהיה עמהן: מי היכה אותך בחולי? אמרו לו הקב"ה! אמר להן: ואתם חכמים הכנסתם עצמכם בדבר שאינו שלכם?! הוא היכה, ואתם מרפאין?! אמרו לו: במה מלאכתך? אמר להן: עובד אדמה אני... אמרו לו: מי ברא את האדמה? מי ברא את הכרם? אמר להן: הקב"ה! אמרו לו: ואתה מכניס עצמך בדבר שאינו שלך? הוא ברא אותו, ואתה אוכל פרי? אמר להן: אין אתם רואים המגל בידי? אילוילי שאני יוצא וחורשו ומכסהו ומזבלהו ומנכשהו לא העלה מאומה. אמרו לו: שוטה שבעולם... כשם שהעץ אם אינו נזבל ונתנכש ונחרש אינו עולה, ואם עלה ולא שתה מים אינו חי... כך הגוף הוא העץ, הזבל הוא הסם, איש האדמה הוא הרופא...

כדי שאילן יניב פירות מעולים יש לעמול עליו, לטפחו, להשקותו ולנכש מסביבו עשבים שוטים. עצי פרי דורשים טיפוח וטיפול מתמיד, ורק אילני סרק או שיחים קוצניים גדלים גם ללא יד מטפחת. אמנם לאילן דרושים גם קרקע פוריה וגם תנאי אקלים נאותים, אולם בכל אלו לא די, וגם השתילים המעולים הנוטעים במקומם המתאים זקוקים ליד אומנת ומטפחת שתפתח את סגולותיהם הפנימיות.

דברים שהם נכונים בתחום הצומח, נכונים כמו כן במישור האנושי. בתחום הגופני אדם זקוק לתזונה מתאימה, לשמירה ולמעקב צמוד כדי שיתפתח וחלילה לא יחלה או יוזק, ועל אחת כמה וכמה שהדברים נכונים במישור הרוחני. זהו סוד החינוך, שעליו שמה היהדות דגש כה חזק. האדם כעץ השדה לא יוכל להפיק פירות טובים אם לא יושגח בשבע עיניים ויטופל כדבעי.

אמנם אין לצפות שגרעין של אילן סרק יניב פירות כלשהם, אולם גם אם הגרעין הינו משובח, אין בו ערובה ודאית לפירות משובחים, אלא אם כן יתווספו לכך עמל ויגיעה מדוקדקים. הנמשל ברור, גרעינים של עם ישראל הוא משובח ביותר. האבות הקדושים הורישו לבני בניהם עד סוף כל הדורות גרעין מעולה שאין טוב ממנו. אולם בכך לא די. אנו מצידנו צריכים להוסיף את השתדלותנו בטיפוחו של גרעין משובח זה. חייבים להרחיק ממנו צמחים שוטים, לרסס אותו כדי שלא יפגעו בו מזיקים שונים, ולהוסיף לו השקיה, גיזום, אור וחום במידות קצובות.

קוי דמיון משותפים לאדם ולעץ השדה.

אף פעם אין למחנכים לצפות שתלמיד פלוני יתפתח בדיוק כמו רעהו. כשם שאי אפשר לצפות שמעץ תפוחים יתפתחו שזיפים, כך אין לרצות שראובן יהיה כשמעון. אולם אפשר ואפשר לצפות ולשאוף שראובן יהיה את מה שהוא מסוגל להיות, ולזה נועדו החינוך והטיפול של המחנך המבוגר ממנו.

זאת ועוד, שתילים רכים זקוקים, לפחות בשלבי התפתחותם הראשוניים, לתמיכה. אם תחסר לנטיעה הרכה תמיכה מתאימה, היא עלולה להתפתח בכיוון עקום ובלתי רצוי, כך גם האדם. הוריו ומוריו חייבים לשמש לו כמשענת שעל ידה הוא יגדל לגובה ולא יתעקם. תמיכה חיצונית זו לא נועדה לשתול בעץ תכונות מן החוץ. גם אם העץ ייסמך על מקל כלשהו, הוא לא יאמץ לעצמו

את סגולותיו של אותו מקל תומך. תפקיד הסומך רק לסייע לעץ הצעיר להפיק מתוכו את התכונות הפנימיות החבויות בו בכח ולהוציאן אל הפועל בצורה הנאותה.

באותה מידה יש להתייחס גם לתמיכה ולסיוע שעל החניך לקבל מהוריו וממוריו. לתמיכה זו הרבה פנים. היא צריכה להיות מושתתת על הרבה חום ורגשות חיבה, והנער או החניך הצעיר צריכים תמיד לחוש שההורה או המורה מוכנים תמיד להושיט לו יד מסייעת, אולם כל אלו אמורים רק להוציא לפועל את הכוחות החיוביים המצויים בחניך, מאין כל אפשרות וגם אין כל צורך "לייבא" לו תכונות מן החוץ.

לאמיתו של דבר כל מערכת החינוך אמורה לסייע לחניך להתפתח על פי דרכו, בהתאם לסגולותיו ולכישוריו הייחודיים שהקב"ה השריש בו. תמיכת ההורים והמורים מיועדת לעזור לאותן תכונות פנימיות לצאת לאור ובכיוון החיובי.

השקעה לטווח ארוך

טיפול וטיפול של עץ אינם מתמצים בפעולה אחת או שתיים. טיפול ראוי לשמו הוא מורכב ומתמשך, ולעיתים אף מתיש יש לנכש, לרסס, לגזום, להשקות, לזבל ושוב חוזר חלילה, עד שלעיתים לא נראה סוף לעמל המושקע באילן. למרות כל זאת החקלאי אינו מתייאש. השקעתו המרובה בטיפול באילן מלווה באמונה שעמל זה יניב פירות שאמנם אינם נראים מיידית, אולם הם עוד יבלטו לתפארת.

כל הגישה לאילנות, לנטיעתם ולטיפולם חייבת להיות צמודה למבט לעתיד. רבים מן האילנות מניבים פירות רק כעבור שנים רבות מעת נטיעתם. גם מבחינת ההלכה כאמור, שלושת השנים הראשונות מעת הנטיעה, הפירות אסורים משום ערלה, גם השנה הרביעית הפירות אינם חולין ויש להעלותם לירושלים ולאוכלם שם בקדושה, ורק החל מהשנה החמישית, יכול החקלאי ליהנות מהפירות כראות עינוונמצא שכל נטיעת אילן מלווה לפחות בתכנית חומש לחמש שנים לפחות ולעיתים גם הרבה יותר. בנידון זה עומדים למולנו דברי הגמרא המספרת על חוני המעגל שראה את פלוני הנוטע עץ חרובים כששאל אותו חוני, מתי לדעתו אמור עץ זה להניב פירות הלה השיב: בעוד שבעים שנה. המשיך חוני לתמוה: כלום הלה סבור לחיות עוד שבעים שנה עד שהוא מוכן לטרוח על פירות שכלל אינו בטוח שיזכה ליהנות מהם? ואז הלה השיב את התשובה המפורסמת שכשם שהוא מצא לפניו חרובים שנטעו אבותיו, כך הוא מוצא לנכון לנטוע חרובים שיהיו עבור הדורות הבאים.

הוא אומר שכל מערכת הטיפול באילן דורשת מבט לטווח רחוק. באותה מידה ובכפל כפליים אמורים דברים אלו ביחס לערכות החינוך. אל למחנך לצפות לתוצאות מיידיות. עליו להשקיע כוחות ומאמצים מתוך הידיעה והאמונה העמוקה שיש שכר לפעולתו, וכל מאמץ בתחום זה יניב בעתיד פרי משובח. ולא עוד אלא שחינוך ראוי הוא זה המבטיח שגם בני הבנים יוכלו ליהנות מפריו. ברוח זו נהגו אבותינו ורבותינו שמפיהם אנו חיים, ורוח זו עלינו להשתדל להנחיל הלאה עד לדור אחרון. מאחר שהעץ מסמל את האדם, ומאחר שעמדנו על כך שכדי להצמיח אישיות למופת נדרשים הרבה עמל וטיפול, למותר לציין שככל שהעץ – האדם צעיר יותר כך יקל יותר לטפחו, לשפרו והעלות את רמתו הרוחנית.

המודיע, י"ד שבט תש"ס (קטעים מן המאמר)